

Rezumat

Ipostaze ale feminității în opera lui Mircea Eliade

Drd. Nicoleta Alina Dumitrache

Alegerea temei pentru teza mea de doctorat a fost dictată de cvasiabsența studiilor pe acest domeniu, ceea ce m-a determinat să abordez o tematică asupra căreia nu s-au făcut multe cercetări, ba chiar dimpotrivă. Teza propune un studiu despre *ipostazele feminității în opera lui Mircea Eliade* tocmai pentru că mi s-a părut cumva nedrept ca un scriitor român atât de important să nu fie abordat și din această perspectivă; exegeții nu s-au preocupat în mod deosebit de tipologia personajelor eliadești și nici nu au valorificat această dimensiune căci, în literatura de specialitate, s-a scris mult despre Mircea Eliade, dar foarte puțin despre personajele sale feminine. Felicia Gherghina a realizat o analiză succintă a personajelor feminine din romanele *Maitreyi*, *Domnișoara Christina* și *Nuntă în cer*. Nicolae Manolescu caracterizează personajele eliadești ca suferind „de frustrare, neputință, idealism, o sexualitate defensivă; (...) se întâlnește aici psihologismul, eroul e subiect, naratorul este un personaj al romanului”¹. Însă Eliade impune și personaje mitice pentru că el nu urmărește neapărat construcția de caractere, ci mai ales „«personaje care participă în chipul cel mai deplin la drama existențială»”².

Chiar Eugen Simion în *Despre romanul românesc*, vol. *Fragmentarium*, afirmă că „un popor – prin folclorul și istoria lui – creează mituri. O literatură, mai ales prin epica ei creează personaje-mituri. Forța creatoare a unui romancier constă în primul rând în capacitatea de a crea oameni – noi și mulți. Nu simpla reproducere de «personagii» (tatăl bun, tatăl pervers, femeia vinovată, fiul risipitor, fecioara înșelată etc.), ci creație de oameni noi, adică oameni care participă la eforturile de cunoaștere ale contemporaneității”³. Personajele feminine ale lui Mircea Eliade sunt privite atât din perspectivă socială, cât și interioară, iar în unele cazuri adăugându-li-se și conotații mitice. „Femeia romanului eliadesc nu e doar sentiment, e și inteligență, nu e doar construcție narativă, ci și reiterare mitologică, reînviere a unui mit, nu trăiește doar ca «ea» dependentă de un «el»; are și viață socială și e implicată în viața culturală în același grad

¹ Felicia Gherghina, *Tipologia feminină în opera literară a lui Mircea Eliade*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 2007, p. 9.

² *Ibidem*, p. 10.

³ Eugen Simion, *Despre romanul românesc*, în vol. *Fragmentarium*, București, Editura Vremea, 1939, p. 28.

ca și personajul masculin. Femeile sunt egale bărbatului. Fiecare are un rol bine definit și, se poate spune, egal în evoluția romanului”⁴.

Astfel, ideea de a scrie despre personajele feminine eliadești mi-a apărut deodată ca o provocare, mai ales că nu am găsit decât un singur studiu pe această temă – Felicia Gherghina –, ofertantă prin importanța și complexitatea temei, precum și prin interesul pe care îl poate stârni. Inedită este și posibilitatea de a pătrunde într-un univers exclusiv feminin, plin de mister și fabulos în care pornești adesea pe un anumit drum, dar nu știi niciodată unde poți ajunge. Corelațiile pot fi infinite și tocmai în acest aspect constă provocarea. Personajele feminine eliadești reprezintă o lume aparte în care experiențe bogate au loc în universuri paralele, în locuri mitice, în cer și pe pământ. Ele poartă amprenta unei epoci, și, în același timp, fascinează de asemenea prin structura lor, prin feminitatea degajată și, nu în ultimul rând, prin atitudine, caracter și construcție psihologică. Îmi propun, pe parcursul acestei teze, să abordez un tip de feminitate ideală din imaginarul scriitorului.

Din punct de vedere științific, această cercetare va întreprinde noi introspecții și evaluări ale personajelor feminine eliadești, noi baze de date despre tipologiile feminine în literatura română, cu precădere în literatura lui Mircea Eliade, mai ales datorită faptului că datele actuale ale acestei problematice au fost abordate doar tangențial. Cu certitudine este nevoie de acest demers în vederea îmbogățirii studiului literaturii române sub aspectul interpretării acestor personaje feminine (cele mai multe n-au beneficiat de analiza niciunui exeget de-a lungul timpului). Cercetarea mea se fixează pe toate prozele care oferă material pentru tema aleasă.

Întrebările care se ridică sunt următoarele: n-au fost demne personajele feminine eliadești de niciun analist al literaturii române? Ce tip de relații există între ele? Pot fi ele încadrate în anumite tipologii? E drept că unele sunt fapte miraculoase pozitive sau negative, dar cum am putea evidenția trăsăturile lor cu adevărat dacă nu printr-o analiză, pe cât posibil, exhaustivă? Cum poți altfel să-ți apropii aceste personaje decât printr-un studiu atent? Maitreyi este arhetipul femeii universale, un fel de Isoldă sau Julietă sau chiar Damayanti (*Mahabharata*). Domnișoara Christina este arhetipul strigoiului, o reprezentantă a morții care se agață cu disperare de lumea celor vii, în căutare de iubire asemănătoare Luceafărului eminescian. Domnișoara Christina este un fel de proiecție a domnișoarei Havisham a lui Dickens, doar că ea trăiește în tenebre pe când eroina dickensiană trăia în lumea oamenilor; atât Domnișoara Christina, cât și domnișoara

⁴ Felicia Gherghina, *op. cit.*, p. 11.

Havisham sunt veșnice „mirese” (vezi Susan Connell cu a sa *Logodnică de-a pururi, soție niciodată*⁵) însă fiecare pe un alt tărâm, pe o altă coordonată. Una stârnește pasiuni devastatoare, cealaltă se complăce în situația dată, jelind o iubire din trecut.

Ileana / Lena este tipul femeii-absolute, al femeii ideale. Ileana e un arhetip demetric silit de destin sau de Mavrodin să fie un instrument pentru realizarea unui ideal pe care ea nu-l dorește și nici nu-l poate accepta. Ileana ar putea fi considerată un „etern feminin” până la urmă, în ideea că el ar putea exista.

Teza de doctorat pune în evidență modul în care mă raportează la conceptul de femeie și la diferitele ipostaze ale feminității în opera literară a lui Mircea Eliade. Cercetarea efectuată în cadrul acestei teze abordează domeniul literaturii române din perspectiva analizei ipostazelor feminității în nuvelele și romanele lui Mircea Eliade.

Obiectivul general este reprezentat chiar de miza acestei cercetări, și anume identificarea și analiza personajelor eliadești, scoaterea lor din anonim și încadrarea acestora într-o anumită tipologie. Îmi propun evidențierea acestora având în vedere criteriul vârstei, al construcției arhetipale, dar și abordarea femeii din perspective erotice / nonerotice.

Obiectivele specifice urmărite în cadrul acestei teze sunt:

1. *backgroundul* teoretic al problemei;
2. demonstrarea faptului că tipologiile feminine eliadești reprezintă o dimensiune importantă a operei scriitorului;
3. stabilirea tipurilor literare feminine în opera beletristică a lui Mircea Eliade.

În acest demers mi-am propus să abordez condiția femeii și conceptul de feminitate din perspective diferite (istorică, biologică, politică, religioasă, mitologică), să identific ipostaze ale feminității sub anumite aspecte, să analizez universul personajelor feminine din opera literară a lui Mircea Eliade și corespondența lor cu persoanele reale din viața acestuia, raportându-mă la spațiul și experiența personală a lui Mircea Eliade, accesând elementele de poetică din opera sa pentru ca, ulterior, să ajung în universul personajelor feminine eliadești, unde voi urmări dimensiunea lor arhetipală, corelațiile dintre ele, clasificarea și evaluarea lor, atât în romanele, cât și în nuvelele lui Mircea Eliade.

⁵ titlu ce reia expresia argeziană din versurile: „Ce sufăr mi se pare că-ți este de durere/De față-n tot ce naște, de față-n tot ce piere,/Apropiată mie și totuși depărtată,/Logodnică de-a pururi, soție niciodată”.

Pentru realizarea acestui studiu am avut în vedere influența propriei experiențe de viață asupra operei eliadești, elementele de poetică și estetică specifice creației lui Mircea Eliade, studii de gen, incursiuni în mitologie, precum și realizarea unei tipologii a personajelor feminine din nuvele și romane.

Teza de față este structurată pe cinci capitole, fiecare parte cuprinzând la rândul lui alte subcapitole. Voi porni de la o viziune generală asupra scriitorului și operei acestuia și îmi propun să ajung la aspecte particulare privind fiecare personaj feminin în parte. Astfel, în primul capitol pornesc de la activitatea și creația lui Mircea Eliade, dar și evenimente din viața personală care l-au marcat și care au influențat atât destinul său de scriitor, cât și concepția lui despre viață și, nu în ultimul rând, fac o incursiune în viața lui sentimentală realizând o schiță de portret al scriitorului îndrăgostit cu scopul de a reuși să evidențiez propria-i viziune asupra operei.

În capitolul al doilea din această cercetare accesez elementele de poetică și estetică regăsite în opera autorului Eliade, cu precădere referindu-mă la tipurile de poetică identificate în opera sa: poetica explicită care va avea ca scop cercetarea, identificarea și analiza scrierilor eliadești vizând literatura, istoria religiilor, corespondența, memorialistica, într-un cuvânt, creația eliadescă, poetica implicită care este reprezentată prin creația literară sau artistică, poetica fantasticului care este o categorie estetică în care realul se îmbină cu irealul și miraculosul atât în realizarea acțiunii, cât și în construirea personajelor care ni se dezvăluie la dimensiuni neobișnuite și poetica metaliterară sau „alchimică” unde întâlnim elemente din opera științifică prezente în opera literară. Abordarea operei unui scriitor este o problemă destul de dificilă deoarece, cel puțin în cazul lui Mircea Eliade, discursul este în relație strânsă cu metadiscursul, amândouă dimensiunile alcătuind poetica completă eliadescă evidențiind totodată perspectivele istorice, sociale, culturale, psihologice care se reflectă în scrierile lui.

În capitolul al treilea al acestei teze am în vedere diferite abordări asupra conceptelor de feminism și feminitate în care mi-am propus să evidențiez biografia ideii de *feminism* și dimensiunea ideii de *feminitate* la modul general, cu scopul de a face o introducere în asimilarea celor două concepte, de a descifra teorii și concepții existente despre *emanciparea femeii*. Acest capitol reprezintă o sinteză a determinărilor conceptuale în care am încercat să delimitez sfera acestora, pentru ca, mai apoi, să introduc și conceptul de *femeie*, care este un element important pentru această cercetare. Am abordat femeia atât ca ideal, ca obiect al reprezentării, cât și ca exponent al realității încercând să cuprind esența feminității așa cum se

reflectă ea în opera lui Mircea Eliade. Tot în acest capitol optez pentru o incursiune în mitologie cu scopul de a reda o imagine a feminității din această perspectivă, iar apoi identific ipostaze ale feminității în mentalul secolului al XX-lea stabilind un statut al femeii atât la nivel european, cât și la nivel național, care se regăsesc mai apoi manifestate în personajele feminine din romanele lui Mircea Eliade, ipostaze ale principiilor feminine și masculine din perspectivă mitologică regăsite în personajele feminine mitizate prezente în special în nuvele, dar și în unele romane; integrez noțiunile de magie și mister ca atribute ale feminității și urmăresc reflectarea lor în operă, dar și opiniile critice ale exegeților cu privire la recepția personajelor feminine din scrierile lui Eliade care deschid noi orizonturi în abordarea următoarelor capitole.

Capitolul al patrulea este cel mai dezvoltat și se preocupă de arhetipurile feminine în opera lui Mircea Eliade, atât în romane, cât și în nuvele; acest capitol evidențiază complexitatea personajelor feminine, căci în operele eliadești realul se întrepătrunde adesea cu fantasticul și, evident, parcursul personajelor este unul deosebit de interesant din această perspectivă. Această parte a cercetării vizează identificarea, extragerea și stabilirea tipurilor de personaje feminine din nuvelele și romanele eliadești urmărind construcția lor arhetipală, corelațiile dintre ele, clasificarea și evaluarea acestora. Este partea cea mai dezvoltată a lucrării și constituie principala mea contribuție științifică. Acest capitol aduce o abordare inedită în privința tipurilor literare feminine din opera lui Mircea Eliade și încadrarea lor sub diferite ipostaze. Interpretarea datelor din această perspectivă se manifestă în rezultatele concrete ale analizei acestor personaje. Feminitatea personajelor scoate în evidență trăsăturile lor comune, precum și anumite trăsături distincte care aduc un plus de diversitate și interes. Întâlnim la Eliade personaje fantastice, enigmatice, romantice, erotice, vrăjitoare, fecioare, întruchipări ale eternului feminin etc. Absolut toate personajele feminine eliadești fascinează prin forța și, totodată, grația cu care autorul le-a construit, punând în ele alături de feminitate, ideal, fascinație și iluzie. Enigmatice sau cumiți, senzuale sau fantomatice, ele descriu o lume (sau două lumi) aparte în care se ascund sau se dezvăluie după propriile lor reguli. Identific și analizez arhetipurile prezente în literatură și încerc în ultimul capitol al ultimei părți să stabilesc arhetipurile și ipostazele feminității prezente în nuvelele și romanele lui Mircea Eliade. Analizez liste cu nume de personaje feminine atât în nuvele, cât și în romane; aceste liste aduc concluzii în ceea ce privește frecvența personajelor feminine. Evidențiez faptul că personajele lui Eliade reprezintă până la urmă nu doar „ființe de hârtie”, ci chiar sufletul discursului narativ la care cititorul se conectează și pe care le simte ca

fiind reale. În definitiv, majoritatea personajelor eliadești din romanele existențialiste sunt niște imagini modelate după ființe reale și reflectă într-o mai mare sau mai mică măsură, realitatea lui Eliade, sunt personaje contextualizate de prezentul social-istoric al narațiunii. În consecință, personajele eliadești conțin atât elemente specifice unor oameni reali, cât și elemente de „homo fictus”, deși Eliade, asemenea lui Hemingway, nu a dorit să-și populeze scrierile cu personaje, ci mai degrabă cu persoane. El a reușit să-și păstreze fidelitatea față de concepția sa despre personaje, însă, totuși, unul dintre personajele sale reprezentative poate fi considerat domnișoara Christina care este doar o proiecție a propriei sale imaginații și care nu are corespondent în realitate.

În capitolul al cincilea realizez o tipologie a acestor personaje feminine analizându-le după criteriul vârstei și privindu-le din perspective erotice / nonerotice. Astfel, identific trei tipologii: o primă tipologie este cea a adolescenței, cu prototipul soției și al amantei; a doua tipologie este cea a babei / femeii asexuate, iar a treia tipologie se preocupă de femeia eternă. Acest capitol vine ca o concluzie a ideii de feminitate, și anume feminitatea ideală pe care ne-o propune imaginarul scriitorului.

Concluziile tezei subliniază necesitatea abordării acestui subiect din perspectiva identificării ipostazelor feminității în opera scriitorului Mircea Eliade.

În cercetarea pe care am realizat-o am demonstrat că tipologiile feminine eliadești reprezintă o dimensiune importantă a operei scriitorului și că problematica abordată deschide o perspectivă de analiză pentru cercetările viitoare în acest domeniu. În acest demers științific am urmărit atitudinea față de femeie, feminism și feminitate și modul cum aceasta influențează receptarea femeii în societate; totodată am evidențiat faptul că literatura lui Mircea Eliade e nu numai ficțiune, ci și un reflex din experiența de viață a scriitorului, este o parte din viața lui, iar personajele feminine au un impact direct asupra cititorului.

Toate personajele feminine eliadești sunt plasate într-un spațiu citadin sau oniric; scriitorul evidențiază mai ales trăsături de caracter și feminitate în același timp, fără a încerca să le privească superior, ci mai degrabă acordându-le șansa la supraviețuire, căci acestea sunt luate din imediata lui apropiere și investite cu trăsături ficționale pentru a fascina cititorul, pentru a-l transpune într-o realitate mai mult sau mai puțin aflată sub influența mitului și a hierofaniilor unde orice este posibil, iar feminitatea ni se revelează în toate ipostazele posibile. Indiferent dacă femeia trăiește în spațiul oniric sau real, indiferent dacă acesta este unul diurn sau nocturn,

feminitatea ei răzbate din paginile creației lui Mircea Eliade și învăluie cititorul într-un „giulgiu imaginar” asemănător celui din casa țigăncilor, care te transpune într-o altă lume – o lume a fanteziei în care diferența dintre vis și realitate se estompează, cu alte cuvinte, în „lumea” lui Mircea Eliade.

Investigațiile noastre îndreptătesc observația că personajele feminine din opera lui Mircea Eliade se pot divide în două mari categorii: personaje feminine mitizate (Maitreyi, Ileana / Lena, Oana, domnișoara Christina, Niculina, Marina Darvari, Zamfira, țigăncile, Hildegard, Ilaria, Frusinel, Generălesa, Simina, Miss Roth, Adriana Ariana, Thecla, Maria Daria, Ileana Sideri, Irina, Dorina, doamna Zerlendi etc.) și personaje feminine contextualizate de perspectiva istorică a narațiunii, mai mult sau mai puțin cerebrale (Ghighi, Una, doamna Anicet, Getta Dragu, Marcella Streinu, Ioana Bologa, Veronica Tabacovici, Cătălina Palade, Valeria Dobridor, Anca Vogel, Clody, Geurti, Nora). Personajele feminine mitizate populează cu precădere nuvelele lui Eliade, dar pot fi regăsite și în unele romane, în timp ce personajele contextualizate se regăsesc în special în romanele eliadești.

În cursul acestei teze am supus investigațiilor *toate* personajele feminine din literatura lui Mircea Eliade. Chiar dacă în opera eliadescă descoperim un număr imens de personaje feminine, acestea se pot clasifica tipologic, lucru pe care l-am întreprins în capitolul al cincilea; aceste personaje se constituie într-o constelație a cărei ipostaziere s-a configurat de-a lungul cercetării, ceea ce reprezintă, sper, o modestă contribuție personală în domeniu. Interesante și în mare parte inedite sunt, sub acest aspect, mai ales personajele mitizate care reprezintă adevărate revelații în literatura eliadescă, precum Christina, Simina, Oana, Maitreyi, Frusinel, Marina Darvari, Zamfira, Dorina, Niculina, Miss Roth.

Trebuie recunoscut însă că personajele masculine din opera scriitorului au o consistență mult mai generoasă, în raport cu cele feminine. Cu toate acestea, unele personaje feminine sunt mai bine conturate, fiind construite pe o bază solidă, altele însă au fost tratate cu mai puțină insistență. Acest aspect sugerează o posibilă orientare spre universul masculin din opera scriitorului Eliade, cu precizarea că ipostaza urmează a fi confirmată de o cercetare specială, mai amănunțită.

Concluziile care se impun la sfârșitul acestei părți privind identificarea personajelor feminine din literatura beletristică a lui Mircea Eliade sunt următoarele: femeile din nuvelele lui Eliade vin adesea încet, atât de încet, însă cumva ajung mai întotdeauna când trebuie pentru a schimba ceea ce

trebuie schimbat în destinele bărbaților cărora le sunt hărăzite. Ele vin întotdeauna la timp, chiar dacă timpul e altul de fiecare dată și marea lor realizare este capacitatea de a se eterniza și de a oferi mereu noi începuturi, căci ele nu sunt altceva decât un fel de agenți transformatori aparținând altor lumi și altor foruri decât cele umane. Femeile acestea nu reprezintă căi de acces la umanitate (cu câteva excepții), ci mai degrabă ele se concretizează în căi de acces la divinitate (sub orice formă ar fi acestea), la sacru, ele fiind, în ansamblu, un fel de scări spre cer. Personajele feminine ale nuvelor eliadești își manifestă nesupunerea față de timp, refuzul de a îmbătrâni și dorința de a păstra „tinerețea fără bătrânețe” și, de aceea, ele stau sub semnul eternității. Majoritatea personajelor feminine din literatura eliadescă au o aură mitică și sunt ancorate în experiențe ancestrale care evidențiază legătura lor extraordinară cu tradițiile, ritualurile străvechi și elementele vitale. De reținut că Mircea Eliade concepe arhetipul ca un prototip exemplar, repetabil al unui model primordial, modelul său absolut fiind sacralitatea, la care se raportează mereu. Arhetipul feminin eliadesc vizează feminitatea ideală care își are originea în sacru și în mister. Totuși, la fel ca în viață, și în literatura lui Mircea Eliade găsim adesea camuflate „arhetipuri ce nu se văd”, după cum afirma Eugen Simion în *Sfidarea retoricii*.

Lucrarea de față și-a propus să identifice complexitatea ipostazelor feminității în proza lui Mircea Eliade, să analizeze specificul personajelor feminine literare și să evalueze critic și literar universul prozei eliadești având în vedere particularitățile fiecărui personaj. Îndrăznesc să sper că, prin abordarea acestei tematici, am deschis un drum pentru o nouă cercetare în domeniul literaturii lui Mircea Eliade.

